

Balans opmaken: hoe participatief waardeert museaal Nederland?

(afb 1) Balans opmaken, *Op de Museale Weegschaal*. *Collectiewaardering in zes stappen*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2013).

Collectiewaardering

'Een museale collectie professioneel beheren vraagt om het maken van keuzes', zo valt te lezen in de waarderingsmethodiek zoals beschreven in *Op de Museale Weegschaal*. *Collectiewaardering in zes stappen* (OdMW). 'Welke objecten worden tentoongesteld? Welke gerestaureerd, extra beschermd of juist herbested? Daarbij speelt de culturele waarde van objecten een belangrijke rol. Tegenwoordig wegen de gebruikswaarde, emotionele en maatschappelijke waarde van objecten en collecties steeds vaker mee. Door al die waarden te onderzoeken, onder woorden te brengen en te beargumenteren, komt de collectiebeheerder tot weloverwogen beslissingen. Bovendien is het uitdragen van waarden van belang voor het ontstaan van maatschappelijk draagvlak voor het behoud van collecties.'

Hoe kom je tot een zinvolle waardering? Daar heb je kennis en input bij nodig. Deels is die voor handen in museale context, heel traditioneel bij professionals. Maar die kan, afhankelijk van de aanleiding en het doel, ook gezocht worden bij niet-experts, bij publiek, in de samenleving. OdMW geeft expliciet aan dat waarderen in teamverband zinvol is.

Balans opmaken

Zelf ben ik al heel wat jaren op verschillende manieren betrokken bij museale waarderingsprocessen en OdMW. Na het bijwonen van de Museumkennisdag in oktober 2018, waar het thema diversiteit en inclusiviteit hoog op de agenda stond, kwam het thema 'participatie' helder op mijn netvlies te staan. Ik begon mij af te vragen hoe democratisch en participatief het er in museale waarderingsprocessen aan toe gaat, sinds het verschijnen van bovengenoemde publicatie in 2013. Tijd voor een verkenning.

Zaalproject Sted Museum Schiedam "Uit het depot: werk in uitvoering" (2018)

Herijkingsproject Museum Boijmans van Beuningen "Alles aan kant" (2017)

(afb 2) Weten wat je in huis hebt: herijkingsprojecten Stedelijk Museum Schiedam & Museum Boijmans van Beuningen.

Weten wat je in huis hebt

Veel musea zijn aan het nadenken over hun positionering, missie en visie. In de veranderende samenleving moeten (gemeentelijke) musea (soms noodgedwongen) zichzelf opnieuw uitvinden en op zoek naar legitimatie en draagvlak. Ik noem twee voorbeelden.

In het najaar van 2018 bezocht ik in het Stedelijk Museum Schiedam het selectieproject "*Uit het depot: werk in uitvoering*". Een deel van de historische collectie werd op zaal gezet en ging door de handen van een waarderingsteam. Naast experts en een museumvrijwilliger kreeg ook het publiek een rol. Bezoekers konden bij de uitgestalde objecten in de schappen stickers plakken in groen, oranje of rood om aan te geven wat in hun ogen wel of niet interessant was. Ook konden ze hun verhalen of mening bij de objecten delen met het projectteam of op een flipovervel. Naast dit waarderingsproject organiseert dit museum ook andere participatieprojecten, zoals het programmeren van expositiebeleid met stadsgenoten. Dat creëert niet alleen draagvlak bij vrijwilligers en schenkers maar ook bij stadsgenoten en andere erfgoedinstellingen.

Ook in het Rotterdamse Museum Boijmans van Beuningen heeft de interesse van het publiek bij een zaalproject geleid tot grotere (interne) waardering en draagvlak voor een deelcollectie. Onder de noemer *Alles aan kant* konden bezoekers in 2017 meekijken bij restauraties en het herijkingsproject van wat een uitzonderlijke collectie historisch kant bleek te zijn. Vooral de inzet van een externe kantexpert bleek van onschatbare waarde en leverde veel nieuwe kennis. Hier is de rol die het publiek kreeg toebedeeld impliciet en klein, maar de transparante werkwijze van de herijking van een collectie op zaal waarbij diverse Vlogs gemaakt zijn, de gegeneerde aandacht voor het ambacht en de positieve reacties van bezoekers maakten dat de deelcollectie goed op de kaart is gezet.

Beide herijkingsprojecten in een voorfase van een waarderingsproces kennis gegeneerd.

Andere rollen bij participatie

Er zijn in het waarderingsproces ook andere momenten waarbij participatie een rol kan spelen en waarbij burgers, bezoekers, vrijwilligers, niet-experts en tal van andere belanghebbenden ingezet kunnen worden. Ze kunnen mede bepalen wat behouden of geëxposeerd wordt. Op basis van cocreatie kunnen tentoonstellingen worden ingericht of museale verwervingen worden gedaan. Zoals in het Gemeentemuseum Den Haag waar objecten voor de tentoonstelling *Glans en Geluk* met Islamitische kunst (2018) mede zijn gekozen door schrijvers, koks en musici. In het Stadsmuseum Zoetermeer worden inwoners al een decennium lang actief betrokken bij de samenstelling van thematentoonstellingen over eigentijds erfgoed, zoals *Tussen hemel en aarde* (2004), *Give & Take* (2008), *Wisselwerking: de wonderkamer van Zoetermeer* (2009). De regie was bij deze voorbeelden in handen van de musea.

Niet alleen objectgericht

Bepaalde type musea hebben van oudsher al een actieve band met een brede doelgroep, omdat ze recht willen doen aan meerdere gemeenschappen en perspectieven, zoals volkenkundige- en oorlogsmusea. Niet langer vormen de objecten en collecties het uitgangspunt, maar juist verhalen en/ of tradities staan centraal. Het worden plekken die gaan over verschillende culturen en er is sprake van tweerichtingsverkeer.

Zo is in Gouda het Verzetmuseum Zuid-Holland in 2018 gesloten als museum en enige tijd later heropend als Atelier voor vrede en vrijheid. Meer en meer is het een maatschappelijke organisaties geworden die gaat over vrede, vrijheid en gelijkwaardigheid. Er worden verhalen opgehaald bij betrokken gemeenschappen, groepen en netwerken wat resulteert in interactieve expo's, workshops, wandel- en fietsroutes en mini-ateliers.

In Museum Gouda heeft een project plaatsgevonden met weer een andere aanpak. Bij het project *Kruis van de passie* is een methode *Emotienetwerken* toegepast op scholieren om hen bewust te maken van erfgoedwaarden. Ze plaatsten stickers met emoticons bij een provocatief object en gingen met elkaar in gesprek over de verschillende emoties die het bij hen oproep.

Participatieaanpakken in de praktijk

De participatieaanpak is bij deze voorbeelden verschillend en afgestemd op het doel en de doelgroep. De pioniers die het toepassen zijn er grotendeels content mee, ook al wordt erkend dat er vergissingen en schoonheidsfoutjes worden gemaakt. Er leven vragen over hoe je een dialoog kunt voeren met de stad, alternatieve circuits, bewoners, amateurs, hoe je contact maakt en voorkomt dat je zelf te veel invult en over verkeerde aannames en weerbarstigheid van de oude patronen. Ook zijn er zoekende organisaties en musea met koudwatervrees.

Hoe meer ik me in het onderwerp verdiepte, hoe meer ik het gevoel kreeg dat het begrip participatie te pas en te onpas wordt gebruikt en de rollen die er aan gekoppeld worden over elkaar heen buitelen. Dit kan leiden tot verwachtingen die over en weer niet worden ingelost, tot begripsverwarring, onsuccesvolle pogingen en scepticisme. Het is de vraag hoe open erfgoedprofessionals staan voor de kennis en mening van niet-experts. Zijn ze al ingespeeld op de vermaatschappelijking en vergroting van samenhang tussen cultuur en maatschappij of lopen ze achter?

Participatieaanpakken in theorie

Zelf vond ik de theorieën over participatie inzicht gevend. In publicaties (onder meer *the Participatory museum* (2010), Nina Simon) en via websites (van de Omgevingswet en van FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed) is veel informatie te vinden over de verschillende participatievormen en methodes.

Participatie betekent letterlijk *actieve deelname*, het betrekken van buitenstaanders (belanghebbenden) bij een proces, meestal in een maatschappelijke context. Het is een verzamelbegrip en kent verschillende invullingen, vormen en niveaus.

Uiteindelijk gaat het er om wat er met de verzamelde informatie gebeurt, hoe en door wie de inbreng gewogen wordt en wie uiteindelijk de waarde van erfgoed bepaalt en beslissingen neemt. Op de wijze van weging ga ik in dit essay niet nader in. Wat ik uit de theorie voor dit verhaal voor het voetlicht wil brengen, is informatie over toekenning van de rollen aan zowel experts alsook aan participanten. In verschillende contexten stuitte ik op de metafoor van een ladder die gebruikt wordt om de mate van participatie inzichtelijk te maken.

Participatieladder

© Geertje Huisman 2019

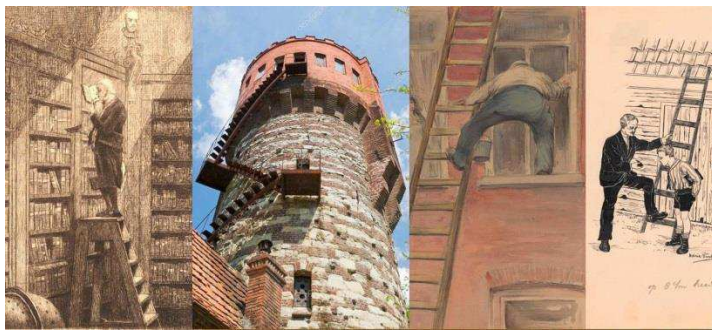
(afb 3) Participatieladder voor musea_GH.

Eyeopener

Ooit gehoord van de participatieladder? De treden van deze ladder geven de inschaling van mogelijke procesrollen aan die participanten kunnen krijgen toebedeeld. Ook in erfgoedwaarderingsprocessen is de metafoor van de participatieladder relevant. Daarom heb ik een staladder gekozen en er aan de ene kant –'lezend' van boven naar beneden - de rollen van raadgever, adviseur, cocreator en actief betrokkene bij gezet. En aan de andere kant de mate van regie van de participant en het museum. Waarbij de rol van de participant naar beneden toe groter wordt, zich 'verbreedt' en de participant steeds meer zeggenschap krijgt.

Voor mij persoonlijk was de metafoor van de ladder een eyeopener omdat het in één oog opslag duidelijk maakt welke niveaus, rollen en mate van participatie denkbaar zijn. De productieve interactie van participanten kan worden afgestemd op de behoeften gedurende het proces. Museummedewerkers kunnen zelf bepalen of en in welke mate ze autoriteit en regie delen op momenten variërend van de aanvangsfase tot op het moment van de eindafweging. Al ben ik (nog) geen praktijkvoorbeelden tegengekomen van museale waarderingsprocessen waarbij participanten de volledige regie kregen bij het feitelijke afwegen.

Persoonlijk denk ik dat de participatieladder ook voor collectiebeheerders inzichtelijk kan werken en koudwatervrees bij sceptici kan wegnemen. Zo nodig kan 'leentjebuur' gespeeld worden bij de educatieve afdeling en andere erfgoeddomeinen, want ook daar is relevante kennis en ervaring te vinden.

(afb 4) Ga uit je comfortzone, klim omlaag en neem de participatieladder_GH

Neem de participatieladder

De hierboven beschreven voorbeelden en mogelijkheden zijn inspirerend. Verschillende musea maken in de fase voorafgaand aan de waardering en bij keuzes voor presentaties gebruik van publiek, niet-experts en experts van buiten het museum. Maar er zijn waarderingsprocessen die in mijn ogen veel participatiever zouden kunnen. Zoals die om te komen tot een nieuw collectiebeleid of een aangepaste missie en visie. Het waarderen in teamverband levert een grotere rijkdom en diversiteit aan informatie op, leidt tot een gemeenschappelijke visie, genuanceerdere en breed gedragen uitkomsten en vergroot het draagvlak, zowel intern als extern. Oprecht, intensief en duurzaam samenwerken is één van de manieren om de samenhang tussen cultuur en maatschappij te vergroten.

Daarom doe ik een oproep aan erfgoedprofessionals, conservatoren en collectiebeheerders: stap uit je comfortzone, daal af, neem de participatieladder. Zoek naar mogelijkheden om de dialoog en verbinding aan te gaan met vertegenwoordigers van diverse (doel)groepen uit de samenleving. Stel je open voor de kennis en mening van niet-experts. Ontwikkel participatie vaardigheden, oefen met verschillende rollen en deel waar mogelijk of nodig je autoriteit. Deel de opgedane ervaring en lessons learned met het museale veld. Mogelijk leidt dat tot een extra hoofdstuk in *OdMW* met casuïstiek en aanbevelingen en tot workshops en kennisdagen over participatief waarderen.

Geertje Huisman, 3 februari 2019

Wetenschappelijk Medewerker/ Specialist Kunstgeschiedenis

Afdeling Monumenten en Collecties, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Leergang Erfgoedfilosofie 2018/2019